

PROF.DR. TÜRKEL MİNİBAŞ'IN ANISINA...

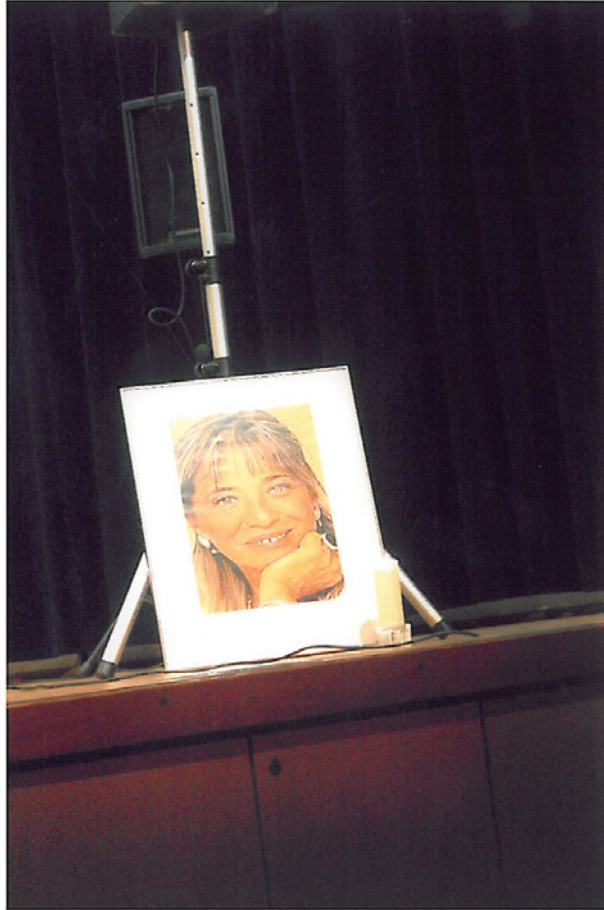
Sevgi UÇAN ÇUBUKÇU*

Cihangir'de evimdeyim, saat sabahın 9:00'u, telefondaki ses Türkel Hoca'nın: *"Sevgiciğim unuturum diye erken arıyorum. Almanya'dan bir konuşma daveti var bu sene 8 Mart Dünya Kadınlar Günü kutlamaları çerçevesinde bir konferans düzenleniyor"* dedi ve ben konuşmanın nereye varacağını anlayarak, *"Konu nedir Hocam?"* diye sordum. *"Almanya'da yaşayan Türklerle ilgili olduğu için 'göç ve kadın' üzerine"* dedi. Ben de konu ve tarih itibariyle prensip olarak gidebileceğimi, ama ikiz kızlarım henüz çok küçük oldukları için koşullarımı ayarlayıp ayarlayamayacağımı bilemediğimi söyledim. O da bunun üzerine benim ikircikli halimi anlayarak, her zamanki kadın dayanışması ve hocalık ruhuyla, 'kadın ve akademisyen olarak kendimize bu engelleri yaratmamamız gerektiğini' hatırlattı ve *"mutlaka gitmelisin!"* dedi. Ben de Türkel Hoca'nın hafif azarlar edasıyla yaptığı bu tavsiyeye, *"Peki Hocam, tekrar konuşuruz"* diyerek zaman kazanmaya çalıştığım bir cevapla karşılık verdim ve sağlık durumunu çok kısaca konuşarak telefonu kapattık. Kafamda "Kızlarımı, evi nasıl organize ederim? Kaç gün olur bu iş?" vb. sorularla 'off..ne zor' diyen 'Anne Sevgi' ile 'ne iyi olur' diyen ve zaten ilgilendiğim bu konuda bir sunum yapmanın heyecanlandığı 'Akademisyen Sevgi' bölünmüşlüğü arasında geçen bir ya da iki gün sonrasında, Türkel Hoca'yla Cihangir'de Savoy Pastanesi'nde alışveriş yaparken karşılaştık. İlk cümlesi, *"Eee..hadi Sevgi cevap bekliyorlar"* oldu; ben bir kere daha zamanımı uzatmaya çalışan bir girişimde bulunarak *"Hocam çok istiyorum ama evdeki durumu ayarlamaya çalışıyorum"* diye cevap verdim..Bunun üzerine, *"Tamamdır; kızları Mete'ye ve annene bırak, gidiyorsun birkaç gün işte"* dedi benim cevabımı beklemeden. Ve ekledi: *"Önceki yıllarda ben de gittim, çok memnun kaldım. Sen de mutlu olacaksın"* dedi iyice zayıflamış haliyle, elinde tuttuğu alışveriş poşeti bir elinde,

* Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, sevgiucan@gmail.com

bastonuna tutunarak ayakta duran Türkel Hoca... Ben de aklım Hoca'nın sağlığında, nasıl söyleyeceğimi bilemeyen bir halde, "*Hocam, niye haber vermiyorsunuz, çok yakın oturuyoruz işte, bana haber verin ben alışveriş yaparım*" dediğimde, "*Sevgi, işlerimi kendim yapabildiğimi görmek bana iyi geliyor*" diye cevap verdi, her zamanki karşısındakine ağırlık vermek istemeyen haliyle...

Ve o sene Türkel Hoca'nın arzu ettiği şekilde, 8 Mart Dünya Kadınlar Günü konuşmasını yapmak üzere gittim Münih'e; ne yazık ki Türkel Hocayı kaybedeli bir ay olmuştu...

Münih'teki toplantıda Türkel hocayı sevgi ve özlemlle andık (8 Mart 2009).

Türkel Hoca da her zamanki yoğun gündemine rağmen, İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi'ni hem temsil etmiş hem de çeşitli sorumluluklar yüklenmiş oluşması; Kadın Çalışmaları Yüksek Lisans Programı'nda başlangıcından itibaren ders vermiş ve çok sayıda tez yönetmiş olması suretiyle yapmış olduğu büyük katkılara da saygıyla Dergimizin bu sayısını Prof.Dr. Türkel Minibaş'a atfetmiş bulunuyoruz. Bu sayının editörü olan arkadaşım Dr. Berrin Oktay Yılmaz benden de bir yazı istediğinde, Türkel Hoca'yla olan bu diyaloglarımızı hatırlayarak, bu konuşmanın içeriğini mealen paylaşmak benim için duygusal bir anlam da taşıyor.

KÜRESELLEŞME, GÖÇ VE KADIN ÜZERİNE**

İnsanlık tarihinin her döneminde ve dünyanın her yerinde, insanlar bazen zorunlu bazen kendi rıza ya da arzuları sonucu yer değiştirmiştir. Bunun nedeni de her zaman daha iyi bir yaşam sürmek olmuştur. Bu göçler, kimi zaman insanların kendi iradeleri dışında, bir zorunluluk sonucu gerçekleşir; örneğin savaş zamanları ya da savaş sonrası dönemler görülen toplu göçler bu niteliktedir; ya da Amerika kıtasına iş, toprak ve yeni yaşam alanları için gerçekleşen göç olayı gibi. Bu örnekler her ne kadar daha iyi yaşam koşulları için yapılmış olsa da gene de iradi sayılabilir; üstelik varolanın ya da sahip olunanın ötesinde bir "daha iyi"nin peşinden koşmak için yapılmış bir seçimdir. Buna karşın bir başka göç durumundan söz edilmelidir ki, o da zorunlu olarak yapılan yer değiştirmeler ya da göç etmedir. Bu göçlerin nedeni, insanların bireysel ya da kolektif tercihleri değil, yaşamak için başka seçeneklerinin kalmamış olmasıdır. Yaşamak için o ya da bu nedenle seçeneksiz kalma hali ise esasen insanlığın en açık kriz hali olan savaş durumlarında görülen bir olgudur.

Ancak, içinde yaşadığımız tarihsel kesitte, yer değiştirme ya da göç olgusu ister yerel, ister ulusal ister uluslar arası nitelikte olsun, çoğunlukla zorunluluk sonucu yaşanıyor; yani göç eden insanlar büyük bir çoğunlukla yaşamak için başka bir seçenekleri olmadığı için yaşadıkları yerlerden başka

** Bu tebliğ 8 Mart 2009 tarihinde Almanya'nın Münih kentinde yapılan toplantıda sunulmuştur.

yerlere göçüyorlar. Yaşadıkları topraklarda ya da toplumlarda mutsuz olan, düşük standart ya da yokluk düzeyinde yaşam sürdüren toplumsal grupların göçleri, kimi zaman daha iyi yaşam, iş, ev, ekmek, statü, eğitim, sevgi vb. olanakları elde etmelerini sağlıyor. Kimi zaman da varolma mücadelesi yolunda göç eden bu insanlar, tam tersine bir yok oluşla karşı karşıya kalıyorlar. Zira göç olgusunun, dünya kapitalizminin uluslar arası, bölgeler arası, toplumlar arası ve toplumsal sınıflar arası ve toplumsal cinsiyet ya da farklı yaş grupları arası değişen eşitsiz koşullarını, dezavantajlarını hafifletici ya da ortadan kaldırıcı değil, daha derinleştirici etkileri oluyor.

1980'lerde itibaren giderek yoğunlaşan, yaygınlaşan ve hızlanan göç hareketleri, insanlığın her daim hayatta kalma çabasının sonucudur. Bu 'coğrafi hareketlilik', bir yayılma stratejisi olarak da göç deneyimlerini oluşturur (Aydın, 2003:341). Esasen, insanlık tarihinin çok erken dönemlerinden bu yana aşına olunan göç olgusu, soğuk savaş dönemi olarak da adlandırılan 1950'li yıllardan bu güne hacmi ve niteliği itibariyle değişim göstermektedir. Özellikle de 1980'li yıllarda bu değişim çok daha hızlanmış ve açık bir hal almıştır. Daha önceki dönemlerde yaşanan göç deneyimlerinden farklı olarak, göçün kapsama alanı oldukça genişlemiş ve çok katmanlı, hızlı ve geçişkenli bir nitelik kazanmıştır: gittikçe daha fazla ülkenin göç almaya ve göç vermeye başladığı bu dönemde göçün küreselleştiğini söylemek çok da yanlış olmaz. Zira, yaşadığımız dönemde hızı ve hacmi artan göçün küresel niteliği, daha önceki göç deneyimlerinden farklılaşan yanını oluşturmaktadır.

Küresel kapitalizmin derinleştirdiği ve sabitlediği eşitsizlikleri anlamaya çalışırken, göç olgusunun en belirleyici dinamiklerden birinin toplumsal cinsiyet kategorisi olduğu gerçeğiyle yüzleşiyoruz. Bir başka ifadeyle göçün olumsuz sonuçlarından en çok etkilenen toplumsal cinsiyet grubunun kadınlar olduğu görülüyor. Zira kapitalist ataerkil sistem içinde zaten ezilmekte olan ve erkeğe oranla daha dezavantajlı koşullara sahip olan kadın, yer değiştirirken çok daha fazla risk almış oluyor. Dünya ölçeğinde ataerkil kapitalist koşulların cinsiyetçi işbölümü değişmemiş olduğu gibi, yeni üretim koşulları ve işbölümü ile derinleşen bir cinsiyetçi niteliğe sahip (Brettell, 2003: 141). Daha da ötesi, kendi coğrafyasında ya da toplumunda dezavantajlı olan bu kadın, daha büyük ölçekte varolabilmek ya da görece daha iyi olanaklara sahip olabilmek için, daha da donanımsız –dil, eğitim vb.- ve savunmasız kalmış oluyor. Bu nedenle kadın, göçten etkilenen en büyük risk grubu ola-

rak adlandırılıyor literatürde. Bir başka ifadeyle nitelikli ve niteliksiz kadın göçmen gruplarının, ulusal ya da uluslar arası göçün toplumsal cinsiyetçi işbölümü niteliğinden dolayı en olumsuz etkilenen toplumsal grup olduğu da vurgulanmaktadır (Gökbayrak, 2006).

Göç araştırmalarının eril bakışını değiştiren feminist araştırmalar, göç ve toplumsal cinsiyet kategorilerinin etkileşimlerini göz önüne alan niteliğiyle göçün ataerkil cinsiyetçi yapısını ortaya koyar (Castles, Miller, 2008:12). Bu tartışmaların tekabül ettiği tarihsel dönem, göç hareketlerinin hız kazandığı ve yaygınlaştığı bir süreç. Aynı sürecin, sermaye hareketliliğinin de hızlandığı ve küresel ölçekte yaygınlık kazandığı bir dönem olduğu düşünüldüğünde şu soruyu sormak gerekir: Göçün kadınlaşması ile sermayenin küreselleşmesi arasındaki ilişki hangi eksende seyrediyor? Bugüne kadar yaşanan göç hareketlerinde geride kalan ya da göç eden konumunda '*özne olarak görülmeyen kadın*', niceliksel artışıyla beraber, feminist perspektifin de geliştirilmesiyle görünür kılınmaya başlandı. Böylelikle göçün feminizasyonu kavramsallaştırması ile, siyasi, kültürel, ekonomik bağlamda kullanılan bir küreselleşme olgusuna dikkat çekildi. Esas olarak sermaye ve emek dolaşımının küresel ölçekte yeni yollar ve alanlar açılmasını tarif eden bu sürecin uluslar arası emek göçünü maliyeti düşürecek biçimde düzenlediği üzerinde durulur: İşçi ve vatandaşlık haklarında sınırlama; sendikalarının pazarlık gücünün budanması; üretim ilişkilerinin mekan-teknoloji ve işletme bağlamında yeniden düzenlenmesi; üretim ve emek süreçlerinin parçalanarak, esnekleştirilmesi ve emek yoğun bölümlerinin düşük ücretli coğrafyalara kaydırılması; emek piyasasının toplumsal cinsiyet, sınıf ve etnisite temelinde ayrıştırılarak hem düşük maliyetli emek dolaşımını sağlamak hem de emeğin örgütlenmesini önlemek gibi mekanizmaları işletmek, küreselleşme olgusunun negatif boyutlarını oluşturur. Ulusal ve uluslar arası politikaların bu düzenlemeler üzerinden aldığı önlemler ve teşvikler, sermayenin kar maksimizasyonu eğilimine uygun olarak küresel ölçekte kaygan ve akışkan bir nitelikte hareketini, mekansal dolaşımını sağlar. Sermayenin küresel hareketini kolaylaştıran her türlü hukuki, siyasi ve mekansal düzenlemenin, düşük maliyetli, örgütsüz, güvencesiz, uzun süreli ve dikbaşı olmayan bir emek rezervine, yan, kadın ve çocuk emeğine olan talebi ortaya çıkardı. Bu olgunun bir diğer önemli boyutu da, ülkeler ve bölgeler arasında varolan eşitsizliklerin derinleşmesiyle uluslararası göçün hızını arttırıcı bir işlev görmesidir.

Küresel kapitalist ekonominin yeni düzenlemelerinin göçü hızlandırıcı ve çoğaltıcı etkisinin en çok da toplumsal cinsiyet değişkeni üzerinde görülmesi, küreselleşme ve göç literatürünün kesişme noktasının da toplumsal cinsiyet kategorisi olduğunu ortaya koyar. Özellikle işgücü göçlerinde kadın göçmenlerin enformel işlerde istihdam edilecek biçimde artması, göçün feminizasyonunu gösterir niteliktedir (Purkis, 2009: 4).

Küresel dönemde yaşanan göçün, daha önceki dönemde yaşanan göçlerden farklılaştığı görülür. Göç, sadece kırdan kente, gelenekselden moderne doğru lineer bir çizgide değil, sermaye birikimine ve akışına bağlı olarak bir seyir izler. Örneğin, kimi zaman tarımdan kopan emek, başka bölgelerdeki tarım alanlarında geçici, mevsimlik emek olarak istihdam edilirken, kimi zamanda kentsel alanlarda düşük ücretli, geçici hizmet ve imalat sektörlerinde istihdam edilmektedir. Emek dolaşımının özellikle toplumsal cinsiyet temelinde işbölümünün gerçekleşmesiyle kutuplaşması, enformel işgücünün kadınlaşması sonucunu doğurur. Bir diğer ifadeyle içinde yaşanan küresel dönemde, erkeklerin işsizliğini arttıran, kadınları emek piyasasına çeken, dolayısıyla göçün öznesi olarak kadını öne çıkaran bir süreci anlatır.

Bu bağlamda, 'göçün kadınlaşması' ve 'kadının küreselleştirilmesi' olarak kavramsallaştırdığımız bu sürecin literatürde bir kesişme noktasına tekabül etmesi rastlantısal değildir

KAYNAKÇA

Brettell, Caroline, *Antropology and Migration: Essays on Transnationalism, Ethnicity and Identity*, Altamira Press 2003.

Castles, Stephen, Miller, J. Mark, *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2008.

Emer Şimşek, Ayşenur, *Türkiye'de Uluslararası Göç Sürecinde Geride Kalan Kadınlar: 1960-1990 Denizli Örneği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 2010.

- Erder, Sema, “Uluslar arası Göç Sürecinde Kadının Gündeme Gelişi ve ‘Getto’daki Kadın”, *Refah Toplumunda Getto*, (Der.) Sema Erder, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay., İstanbul 2006.
- Gökbayrak, Şenay, “Uluslar arası Göçler ve Kadın Emeği”, *Çalışma Ortamı Dergisi*, Sayı:86, Yıl. Mayıs-Haziran 2006.
- Kadioğlu, Ayşe, “The Impact of Migration on Gender Roles: Findings of Field Research in Turkey”, *International Migration*, Vol. 32/4, 1994.
- Kaya, Ayhan, Şahin, Bahar, “Önsöz: Türkiye Göç Araştırmalarında Alternatif Yaklaşımlar”, *Kökler ve Yollar: Türkiye’de Göç Süreçleri*, (Der.) Ayhan Kaya, Bahar Şahin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2007.
- Morokvasic, Mirjana, “Women in Migration: Beyond The Reductionist Outlook”, *One Way Ticket: Migration and Female Labour*, (Ed.) Annie Phizacklea, Routledge & Kegan Paul, 1983.
- Purkis, Semra (2009), “Türkiye’den Kuzey Kıbrıs’a Son Göçlerde Kadın İşgücünün Göçmenlik Halleri”.
- Sassen, Saskia, “Küresel Kentler ve Hayatta Kalma Devreleri”, *Feminist Çerçeve*, Feminist Kadın Çevresi, İstanbul, 8 Mart 2005.
- Silvey, Rachel, “Power, Difference and Mobility: Feminist Advances in Migration Studies” *Progress in Human Geography*, 28, 4, 2004.
- Wichterich, Christa, *Küreselleş(tiri)len Kadın, Eşitsizliğin Geleceğinden Raporlar*, Türk Sosyal Bilimler Derneği, İstanbul 2003.

